

Vergil i uorden

af Adam Bülow-Jacobsen

Abstract:

O.Xeron inv. 871. 26×29 cm. From the Roman fortress Xeron Pelagos on the road from Coptos to Berenice. Dated by stratigraphy and palaeography to late second-early third century. The text is Aeneid. Not a school-text, but quoted from memory in haphazard order. Orthographic errors are abundant, and all common in vulgar Latin.

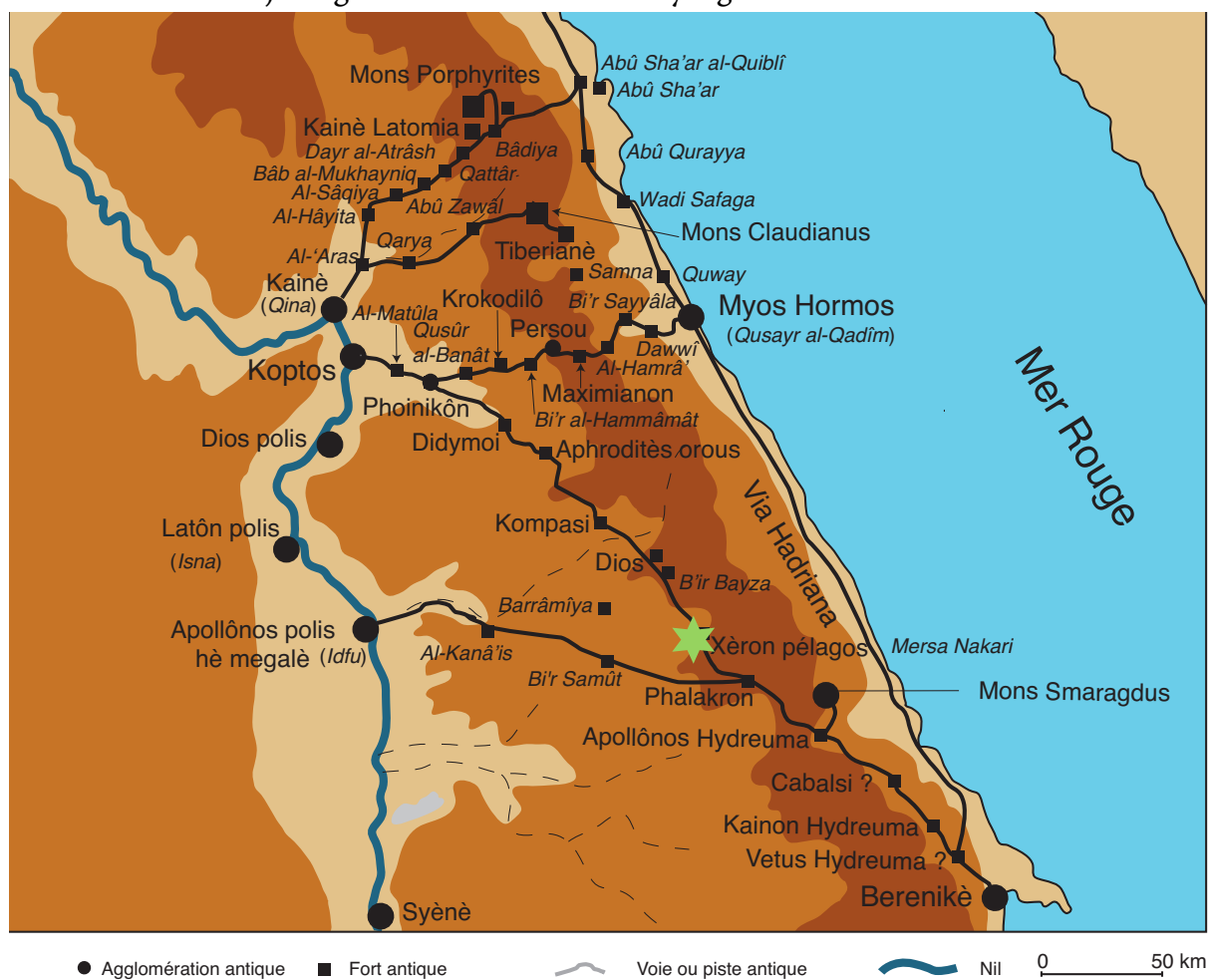
Når man graver efter ostraca i Ægyptens sand finder man mærkelige sager. De fleste tekster er naturligvis enten af administrativ art eller, og dem er der mange af, private breve. Men ind imellem kommer der litterære tekster frem. Ikke noget opsigtsvækkende, og ofte skriveøvelser. Alt det står der noget om i *Den hellenistiske Skole* (Hellenismestudier 8), Århus, 1993, på siderne 66-73. Den pågældende artikel er skrevet på baggrund af udgravninger i stenbruddet Mons Claudianus (1987-1993). De udgravninger, som jeg har deltaget i efter 1993, har mest været i militære anlæg, hvor befolkningen altså var soldater og ikke civile håndværkere, men de giver nogenlunde det samme indtryk. Der er meget lidt litteratur, herunder såkaldte skoletekster. Disse skoletekster er, i vor klassifikation, alfabeter, stavelsesøvelser ($\beta\alpha\text{-}\beta\epsilon\text{-}\beta\eta\text{-}\beta\iota\text{-}\beta\omicron\text{-}\beta\nu\text{-}\beta\omega$ osv), og simple skriveøvelser, f.eks. et navn der gentages. Med små forskelle mellem stationerne hører mellem 0,5% og 3% af de fundne tekster til i kategorien 'skole og litterære'.

Egentlige litterære tekster er sjældne, men lidt Homer,¹ lidt Menander² og en smule Vergil³ er der da blandt de kendte tekster. Ukendte litterære tekster af yderst vekslende kvalitet er der også, som f.eks. den jeg publicerede i Gorms Festskrift.⁴ Den samme station, i ørkenen, *praesidium* var det ord man brugte både på latin og græsk, $\Xi\eta\rho\acute{\nu}\nu$ Πέλαγος, har leveret dagens tekst. $\Xi\eta\rho\acute{\nu}\nu$ Πέλαγος,⁵ Det tørre Hav, er en lille garnison

-
1. En stump papyrus fra Didymoi, som aldrig er blevet publiceret, har Iliaden 11. 738-743.
 2. O.Claud. I 184-187, Menander, *Κιθαριστής* Fr. 10 – en enkelt linie gentaget på flere ostraca.
 3. O.Claud. I 190, Vergil. *Aen.* I 1-3.
 4. <http://aigis.igl.ku.dk/CGT/AdamB-J.pdf>
 5. 24° 55' 39,17" N 34° 13' 50,30" E. Udgravningerne stod på i fire sæsoner fra 2009 til 2013, under Hélène Cuvigny's ledelse, betalt af det franske udenrigsministerium og Institut français d'archéologie.

som så mange andre, der lå langs vejen gennem ørkenen, i dette tilfælde vejen fra Koptos ved Nilen til Berenike ved Det røde Hav. Der har nok været roligt liv for de 15-20 mand, som var udstationeret der. En 3-4 beredne sørgede for at den officielle post blev bragt fra det ene praesidium til det næste, og derudover havde de næppe meget andet at lave end at være der og bekymre sig om at forsyningerne nu også nåede frem. De karavaner, der bragte indiske importvarer fra Berenike til Koptos har de tilsyneladende ikke haft meget at gøre med. Man har temmelig sikkert kedet sig bravt.

Et kort over vejen og stationerne kan være nyttigt:



logie orientale i Cairo.

Først en smule arkæologi til forklaring af, hvor dagens tekst er fundet, og hvorfor det kan have en betydning. Stationen *Xeron Pelagos* tilhører en uhyre almindelig type fort: bygget af den lokale sten uanset dennes kvalitet, nogenlunde kvadratisk, centreret omkring en brønd, der selvfølgelig er skredet sammen. Desuden er der så godt som



altid én eller flere cisterner til opbevaring af vandreserver. Indvendigt er der beboelsesrum op ad muren, der sommetider er bevaret i flere meters højde. Som regel er der kun én indgang foran hvilken man finder affaldsbunken. I 1. og 2. århundrede holder militæret orden og rydder op efter sig. Kaserne rummene bliver muget ud og affald bliver smidt på møddingen udenfor, hvor man ofte finder en lagdeling af dagligdags affald afvekslende med strå og aske, der formentlig er resultatet af en hovedrengøring inden der blev skiftet mandskab. I 3. århundrede ændrer dette mønster sig: man smider affald inde i fortet. Sommetider fylder man hele rum, der ikke længere benyttes, i andre tilfælde lader man blot gulvhøjden hæve sig og bor oven på affaldet. Rummene inddeles i ganske små enheder, ofte med ret dårligt byggede skillemure. Det er i denne fase at man ikke længere vedligeholder og bruger cisternerne, der gradvis også fyldes op med affald. Vores tekst er fundet i den cisterne, der på planen er nr. 42, og som altså ikke længere fungerede som vandreservoir, da teksten blev smidt ud. Det er formentlig sket omkring midten af 3. århundrede, hvor vi altså må tænke os at fortet ikke længere er bemanded med romerske soldater, men formentlig i forståelse med romerne er overtaget af folk med andre vaner, muligvis Blemmyer. Men én ting er, hvornår teksten er smidt ud, en anden, hvornår den er skrevet. Ud over en almindelig antagelse om, at man vel næppe har opbevaret sådan en tekst meget længe, har vi kun håndskriften at bedømme dens alder på.

Palæografi er som bekendt ikke noget godt kriterium til aldersbedømmelse, og håndskriften på dette ostracon er ingen undtagelse. Det er ikke nogen professionel skriver, der har skrevet dette her, men en der var vant til at skrive kursiv, hvad han da også gør oppe i højre hjørne, hvor der er en kun delvis forstået administrativ note i ældre romersk kursiv. Den litterære tekst er et forsøg på at skrive 'fint', uden kursive ligaturer, og kan rimeligt dateres til slutningen af andet eller første halvdel af tredje århundrede.

En Vergil-tekst fra tidligt i 3. århundrede og desuden fra Ægypten er selvfølgelig interessant, men ikke enestående. Der er vel en lille håndfuld fragmenter af Aeneiden fra Ægypten i de tre første århundred, ⁶ men fælles for dem alle er at de er skoletekster, altså Vergil brugt til øvelser i kaligrafi. De viser os, at Vergil godtnok var kendt i

6. Et opslag i Leuven Database of Ancient Books (<http://www.trismegistos.org>) efter Aeneiden, fra Ægypten, 1-3- årh. giver disse tre, som alle er såkaldte skoletekster, og består af en enkelt linje gentaget flere gange: Studi Calderini e Paribeni 2 p. 157-161, P. Oxy. 50 3554, p. 55-75, O. Claud. 1 190.



Ægypten fra et tidligt tidspunkt, men at det måske var så som så med dem der læste ham frivilligt. Vort fragment er specielt derved, at skriveren synes at have læst og lært Vergil udenad, og nedskriver hvad han kan huske i en eller anden rækkefølge, som man vist ikke skal tillægge større betydning. Vi kan sammenligne med fortet Vindolanda, helt oppe i den anden ende af imperiet, ved Hadrians mur i Nordengland, hvor der er fundet fem stumper Vergil, skrevet på træplader som man gjorde der. Disse tekster er alle fra slutningen af første eller begyndelsen af andet århundrede. Alle Vindolandafragmenterne er så små, at det kan være svært at vide om der var mere end en enkelt linje, men man læste altså Vergil på disse gudsforladte udposter af imperiet, både i Vindolanda, på Mons Claudianus og i Xeron Pelagos. I en anden sådan udørk, i Nessana i Negev ørkenen er der også fundet betydelige mængder af papyrusfragmenter af Aeneiden.⁷

Iflg. den helt ny fortegnelse over Vergiloverleveringen på papyrus (og tilsvarende materialer) er der, fra hele oldtiden og af alle Vergils værker, 35 fragmenter.⁸

O.Xeron. inv. 871 er, som billedet viser, stykket sammen af 13 fragmenter, og så mangler der endda nogle. Samlet måler det 26 x 29 cm. Ud over Vergil-teksten er der i anden omgang tilføjet en note oppe til højre, vinkelret på hovedteksten. Jeg tror det er samme skriver, men med hans sædvanlige, kursive skrift. Der står noget i retning af

^a
 aemilius ualentinus c
 ulpius [i]uuenali
 messij . . e quinte melauim
 .rim . ius omesate
 . . . //o . . . e ualentiñ

Udover navnene Aemilius Valentinus og Ulpus Iuuenalis vil jeg ikke påstå at jeg forstår, hvad det drejer sig om.

7. P.Ness. II 1-2.

8. Maria Chiara Scappaticcio, *Papyri Vergilianaee. L'apporto della papirologia alla Storia della Tradizione Virgiliana (I – VI D.C.)*, Presses Universitaires de Liège, 2013, 180-181.

Nederst til højre er der også noget kursiv tekst, men ikke forståeligt

]]
]v
]iiii
].
]ii
]. s . . se
]i^a s . .
].
]?

Men først og fremmest er der Vergilteksten:

- 1.1 arma virumque cano troiae[qui primus ab o]ris
- 1.2 Italia [fato?] profugus Lavinia[]
- 1.3 litora multum ille et ter .[] .o
- 1.4 vi supe[rum] seve memore . Iun[]
- 1.5 multa[que] et belo pa[re]t[ur] dum conderet]urbe
- 1.6 inferet[ur] deos La[tio]]Latinum
- 1.7 Alvanique patr[]?
- 1.8 Musa mihi causa[s]]ni leso
- 1.9? quive doles regi[] . parcas⁹

9. Der skulle stå: *quidve dolens, regina deum tot volvere casus*. Men *volvere* fik sikkert skriveren til at tænke på linje 22 som slutter med *volvere parcas*.

blank linie

- 1.11? inpulit · tanten[e animis celestib]us ire
1.12 urs antiqua fuit T[yrii tenue?]re colonos
1.13 Cartago İtalia contr[a Tiberi]naque logge
1.14 hostia dives hopes · studies ex[. .]acerima deopea(?)
2.1 çonticuere omnes intent[ique] ora tenevant
2.2 inđe toro pater · Eneas · sic o[rs]us av alto
1.17 hiç curus fuit hoc ren[u?] dea gentibus ese

blank linie

- 1.19 progeie · set ni Troiano sanguine duçi
1.20 audieratyrie holi que verteret arce
1.66 et · çmulgere dedit flutus¹⁰ · et tolere · venço
1.67 gees · inimica mihi Tureno navigat · equor
9.367 Interea premisię equites · ex urbe Latina
9.368 çetera · tum l[e]gio campis · instructa · mo[ratur
1.71 Şunt mihi bis se[p]te prestanti corpori nym[phae

Neden under dette er der en del plads, og vi kan være sikre på, at teksten er 'komplet', sådan at forstå, at der ikke er brækket noget af Vergilteksten.

Dette er tydeligvis ikke en skoleøvelse, men snarere en soldat der i et anfald af kedsomhed, eller måske for at blære sig over for mindre lærde kammerater, giver sig til at nedskrive, hvad han kan huske af Vergil, som han må have lært udenad, og glemt en stor del af igen. Det gør det ret interessant at vide, hvem han var og hvor han havde gået i skole, for soldaterne på disse *praesidia* var *auxilia* og kom fra mange forskellige

10. Det manglende 'c' i flutus er selvfølgelig ikke nogen overraskelse, men kunne det være det overflø-dige 'c', der er indføjet foran 'mulgere'?

egne af imperiet. Hovedparten var selvfølgelig græksprogede ægyptere, men efter erobringen af Dacien i 106 var der mange dacere, som hovedsageligt talte og skrev latin, når de ikke talte dacisk. Der er også en del thrakere. Senere er der evidens for palmyrenere, ja endog parthere, ærkefjenden. Men desværre er der ikke meget der hjælper os. Det, der eventuelt kunne give os et fingerpeg om vor skrifters herkomst kunne være sproget, eller rettere de 'stavfejl' han laver i forhold til standardortografi. For i en tekst af denne art må det være tilladt at gå ud fra, at skriveren har dikteret den udenad lærte tekst til sig selv, og fonetisk nedskrevet det, han 'hørte'. Men desværre, alle hans ortografiske varianter er helt banale i vulgærlatin. Han nasalerede tydeligt nok sine n'er før konsonant, men var ikke sikker på hvordan man skulle udtrykke det i bogstaver, så *gens* bliver til *gees* og *dolens* til *doles*. Finalt 'm' var som sædvanligt stumt, se fx *urbe* for *urbem*, *Italia*, *progenie*. 'b' og 'v' har han udtalt som noget i retning af 'v' begge to, idet en del 'b'er bliver til 'v', men aldrig omvendt. Dette er ikke enestående, men det omvendte er tilsyneladende mere normalt.¹¹ Initialt 'b' bevares som sædvanligt.¹² 'h' har intet betydet for vor skriver, og han sætter det ind som dekoration, når han har lyst, i ord der begynder med vokal. Dobbelt konsonanter udtaler han tydeligvis ikke anderledes end enkelte, se fx *pasus* og *ese* for *passus* og *esse*. Vokalerne er ret stabile, bortset fra at 'ae' som forventeligt bliver til 'e'. Den ret normale forskydning af kort 'i' til 'e' er fraværende.¹³

En kort oversigt over, hvad man finder i andre Vergil-papyri findes hos Scappatocio s. 24, hvor der er henvisninger til større værker om vulgærlatin i almindelighed.

Vi kommer nok ikke meget længere med eftersøgningen af vor mands oprindelse. Måske var han ganske enkelt romer.

bulow@wanadoo.fr

11. J.N. Adams, *The Regional Diversification of Latin. 200 BC - AD 600*. Cambridge, 2007. S. 627.

12. Adams, *op.cit.* s. 627.

13. Adams, *op.cit.* e.g. s. 441-443 og s. 628-629.